

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

Nastavno-naučno veće Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu nas je na XIX redovnoj sednici 2. aprila 2015. izabralo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije *Bitka kod Slankamena 1691. godine* doktoranda Vladimira Abramovića. O disertaciji podnosimo sledeći izveštaj.

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji:

Vladimir (Milan) Abramović rođen je 29. januara 1982. u Beogradu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na osnovnim studijama istorije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 2009. s temom iz rane moderne istorije, *Karlo VI i izgradnja državnih institucija u Austriji*. Doktorske studije upisao je 2011. na Katedri za opštu istoriju novog veka, kod mentora prof. dr Nikole Samardžića. Tema doktorske disertacije "*Bitka kod Slankamena 1691. godine*" odobrena je na sednici Veća naučnih oblasti društvenog-humanističkih nauka Univerziteta u Beogradu 16. aprila 2013. Kao posebno značajno za rad na doktorskoj tezi je istraživanje koje je V. Abramović sproveo u Državnom arhivu u Beču od oktobra 2014. do januara 2015. Priliku da obavi istraživanje dobio je kao stipendista Republike Austrije, koja mu je dodeljena preko austrijske službe za razmenu (Oesterreichischer Austaschdienst). Od 2012. učestvuje u svojstvu saradnika projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije "Modernizacija Zapadnog Balkana". Od 2013. angažovan je kao član radne grupe na međunarodnim projektima *COST Action IS1301 New Communities of Interpretation: Contexts, Strategies and Processes of Religious Transformation in Late Medieval and Early Modern Europe* i *COST Action TU1203 Crime Prevention through Urban Design and Planning*. Vladimir Abramović je objavio 9 naučnih radova u časopisima i zbornicima radova s međunarodnih konferencija. U periodu 2014-2015. boravio je na studijskom i arhivskom istraživanju u Austriji. U periodu 2011-2014. učestvovao je na 5 međunarodnih i domaćih naučnih skupova (Pariz, Beč, Beograd).

Doktorska disertacija Vladimira Abramovića *Bitka kod Slankamena 1691. godine* sadrži 172 stranice i sve propisane elemente: rezime na srpskom i engleskom, izjave o autorstvu, o istovetnosti štampane i elektronske verzije rada, i o korišćenju kojim je autor osvlastio Univerzitetsku biblioteku Svetozar Marković da u Digitalni repozitorijum unese doktorku disertaciju. Osnovni tekst je na str. 1-157, spisak izvora i literature na str. 158-172.

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet istraživanja odnosi se na bitku kod Slankamena 1691, koja se smatra odlučujućim odmeravanjem snaga tokom Velikog bečkog rata Austrije i Turske 1683-1699. Kraj XVII i početak XVIII veka ispunili su neprekidni ratovi koji su doprineli suštinskim promenama u međunarodnim odnosima. Među sukobima ove epohe izdvajaju se Rat Augsburške lige (1688-1697), Poljsko-osmanski rat (1672-1676), Holandski rat (1672-1678), Veliki bečki rat (1683-1699), Morejski rat Venecije i Turske (1684-1699), Rat za špansko nasleđe (1701-1714), Veliki severni rat (1700-1721), Jakovitski rat u Irskoj (1689-1691), Austro-turski rat (1716-1718). Veliki bečki rat bio je jedan od najvažnijih sukoba toga vremena, svojim trajanjem, intenzitetom, brojem angažovanih država i ljudskih resursa.

Osnovna ideja ovog rada zasnivala se na potrebi za novim arhivskim istraživanjima i interpretacijama, naročito u domenu vojne istorije. Jedan od važnih ciljeva disertacije bilo je ispitivanje događaja i procesa koji su doveli do rešenja dva velika pitanja. Prvo, Panonska nizija je oslobođena turske vlasti, čime je Osmanska imperija potisnuta iz srednje Evrope. Drugo, utvrđeno je relativno postojano razgraničenje na Savi i Dunavu. Turska nakon Karlovačkog mira 1699. nije ozbiljno nameravala da povрати oblasti severno od ove linije, dok je svaki pokušaj Austrije da zavlada oblastima južno od Save i Dunava bio dugoročno neuspešan.

Zahvaljujući stipendiji Republike Austrije, koja je dodeljena preko austrijske službe za razmenu (Österreichischer Austauschdienst), autor disertacije bio je u prilici da sprovede istraživanje u Državnom arhivu u Beču. Sačuvana arhivska građa koja se odnosi na epohu ratova sa Osmanskim carstvom predstavlja oko 20% dokumenata iz XVII veka koji su izvorno postojali. Preostalih 80% je u drugoj polovini XIX veka uništeno, jer su arhivisti nastojali da oslobode prostor u depoima arhiva za dokumente koje je stvarala tadašnja administracija Austro-Ugarske. Zbog toga je napravljen izbor koje dokumente bi trebalo sačuvati. Stoga su svi istraživači nakon tog sortiranja građe bili prosto prinuđeni da rade sa materijalom koji su arhivisti iz XIX veka sačuvali, odnosno za koji su mislili da bi trebalo da se sačuva.

Glavni izvori za rat protiv Osmanskog carstva nalaze u fondu Ratnog arhiva Alte Feldakten. Važno je napomenuti da ovaj fond nije nastao „organski“, već je uređen u isto vreme kad je učinjena selekcija dokumenata u XIX veku. Arhivisti su dokumenta s ratnom tematikom iz iste epohe ili one koji bi bili posvećeni istim događajima, sakupljali iz drugih fondova, kancelarija, arhiva ili kolekcija, i potom objedinjavali tako sakupljenu građu u poseban novi fond.

Osim građe u bečkim arhivima, za bitku kod Slankamena je značajan i arhiv u Karlsruheu, gde se čuva dokumentacija princa Ludviga Badenskog, komandanta austrijske vojske u bici kod Slankamena. Zahvaljujući saradnji dva arhiva, sačinjene su kopije dokumenata iz Karlsruhea i poslate su u Beč.

Najvažniji korpus izvorne građe za ratne operacije na prostoru Ugarske nalazi se u Državnom arhivu u Beču (Österreichisches Staatsarchiv). U odeljenju Kriegsarchiv (KA) nalazi se nekoliko fondova koji su iskorišćeni za rad na disertaciji. U pitanju su Alte Feldakten (AFA), Zentralstellen (ZSt), Karten- und Plansammlung (KPS), Militärische Nachlässe (NL) i Manuskripte (MS). U okviru fonda Alte Feldakten korišćena je građa iz kartona 194 (1689 I-IX Türkenkrieg), 195 (1689 X - XIII Türkenkrieg), 196 (1690 Krieg gegen Frankreich. Türkenkrieg) i 197 (1691 Türkenkrieg, 1691): izveštaji komandanata na terenu, predlozi i zahtevi koje su upućivali Dvorskom ratnom savetu ili caru, odgovori i preporuke vojnih vlasti, izveštaji nakon bitaka i dokumentacija slične provinijencije, koji omogućavaju rekonstrukciju događaja prevenstveno sa vojnog aspekta. Fond Zentralstellen sadrži građu koju su stvarali Ratni savet u Beču, kao i pokrajinski Ratni saveti u Gracu i Pragu; mi smo se koncentrisali na dokumente iz bečkog Ratnog saveta. Korišćene su knjige protokola 385 (Protokoll-Expedit mit Index, 1691), 386/1 (Protokoll-Registratur mit Index, 1691), 386/2 (Justiz-Protokoll mit Index, 1690-1691), 393 (Protokoll-Expedit mit Index, 1694) i 394 (Protokoll-Registratur mit Index, 1694). U njima su ukratko saabeležene odluke i preporuke Ratnog saveta slate komandantima širom Ugarske. Oni su bili od posebnog značaja za utvrđivanje dinamike okupljanja srpske milicije i njenih priprema za pohod iz 1691. Tu se takođe nalaze i odluke u vezi izbora Jovana Monasterlije za podvojvodu, kao i za aktivnosti srpske milicije nakon bitke kod Slankamena, odnosa između njenih komandanata (Jovana Monasterlije, Antonija Znorica i Pavla Nestorovića Deaka) i centralnih vojnih vlasti. Fond Karten- und Plansammlung sadrži dragoceni kartografski materijal, koji omogućava bolje snalaženje u opisima bitke. On takođe olakšava razumevanje terena na kome se vodila bitka kod Slankamena. Korišćene karte se nalaze pod signaturom Kartensammlung H III c 124 – 1691. Posebno je dragocen materijal iz fonda Militärische Nachlässe, u kome se nalazi ratni dnevnik general-kvartijermajstera Hajnriha Tobijasa fon Haslingena (NL 1510 (B)). Taj dnevnik omogućava rekonstrukciju pohoda iz 1691. na dnevnom nivou i pruža pouzdanu hronologiju ratnih operacija tokom te ratne godine.

U odeljenju Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHSt) takođe se nalazi nekoliko fondova koji su iskorišćeni za rad na disertaciji. U pitanju su sledeći fondovi: Kriegsakten, Turcica i Hungarica. Fond Kriegsakten skoro isključivo sadrži građu koja dokumentuje rat na Rajni i u severnoj Italiji protiv Francuske (1688-1697). Postoji samo jedan dokument koji se odnosi na bitku kod Slankamena u kome je dat njen opis. U okviru fonda Turcica nalaze se dokumentacija o pregovorima vođenim u vezi sa mogućnošću sklapanja mira između Austrije i Turske. U pitanju je zaista iscrpna korespodencija između cara Leopolda, njegovih savetnika na čelu sa grofom Kinskim i turskog poslanstva predvođenog Zulfikar-efendijom. Fond Hungarica takođe sadrži diplomatsku korespodenciju, tačnije pisma koje je car Leopold slao drugim krunisanim glavama Evrope. U tim pismima se hvalio trijumfom koji je njegova vojska izvojevala kod Slankamena.

Bitka kod Slankamena 1691. je do sada pretežno opisana u sklopu šire hronološki i tematski zamišljenih radova ili u manjim istraživanjima. Pratilo se učešće pojedinih vojnih odeljenja u

sastavu sukobljenih armija, a sintetičko promatranje događaja i smeštanje u kontekst evropskih okvira takođe se nametnulo u smislu važnog istraživačkog zadatka.

3. Osnovne hipoteze istraživanja:

Jedna od početnih pretpostavki bila je da je Bitka kod Slankamena najavila ishod rata. U trenutku zaključenja mira u Karlovcima 1699. odnos teritorija i snaga, između Turske i Austrije, bio je približno isti. Bitka je morala biti ispitana i u širokom međunarodnom kontekstu. Austrija i Turska vodile su rat na nekoliko frontova, Austrija protiv Francuske, Turska protiv Venecije, Svete stolice, Poljske i Moskovijske. Austrija je, pri tom, pored članica Svete lige, uživala i podršku drugih evropskih vladara i država, i knezova Svetog rimskog carstva. U tezi je posebna pažnja posvećena učešću Srba u bici kod Slankamena.

Osnovna pretpostavka istraživanja zasniva se na potrebi da se na osnovu neistraženih fondova događaji rekonstruišu u potpunosti kako bi se precizno ustanovili sledeći fenomeni: promene u vojnoj strategiji, taktici i primeni novih tehnologija na obe zaraćene strane; činioци u vojnim i političkim odnosima koji su doprineli turskom porazu 1691; činioци koji su doprineli relativnoj stabilizaciji granice Turske i Austrije, koja je, s manjim korekcijama, opstala u narednih oko 250 godina; novo pretresanje srpske uloge u bici kod Slankamena i operacijama do kraja rata 1699.

4. Kratak opis sadržaja disertacije:

U prvoj celini pod naslovom „Uvodne primedbe“, (str. 1-9) navedene su napomene u vezi predmeta proučavanja, podaci o objavljenoj i neobjavljenoj građi, i pregled stanja u historiografiji. Autor se osvrnuo na stanje sačuvane arhivske građe u Ratnom arhivu u Beču, odnosno istaknuta je činjenica da danas sačuvani fondovi predstavljaju tek oko jedne petine ukupne relevantne građe. Preostali deo je uništen prilikom reorganizacije Državnog arhiva u drugoj polovini XIX veka, kad je izvršena selekcija dokumenata za koje je procenjeno da zaslužuju da budu sačuvani.

U prvom poglavlju (str. 10-33) „Veliki bečki rat 1683-1699 i njegovo mesto u evropskoj i srpskoj istoriji“, prikazani su značaj ovog ratnog sukoba u evropskim okvirima, i njegov značaj za istoriju srpskog naroda. U njemu se razmatra diskurs o „naslednom neprijatelju“ i preobražaju odnosa Habzburške monarhije i Osmanskog carstva u toku druge polovine XVIII veka. Osim toga, pažnja je posvećena i strukturnim odlikama austrijske i turske vojske, i njihovom tretmanu u historiografiji. Podvučeno je stanovište da osmanska vojska u drugoj polovini XVII veka nije nalazila u periodu regresije ili krize, nego je bila i dalje jedna efikasna i dimanična organizacija, naročito domenu logistike. Istaknute su i neke specifičnosti austrijskih oružanih snaga, pre svega sistem inahbera (vlasnik puka) i relativno kasna centralizacija vojnih upravnih organa. U poglavlju se dalje razmatra način na koji je Veliki bečki rat prikazivan u austrijskoj historiografiji,

odnosno njen fokus na opsadu Beča 1683. Izvršena je i analiza bitke kod Slankamena u svetlosti radova austrijskih istoričara. Na kraju ove celine se govori o pitanjima vezanim za Veliki bečki rat kojima se bavila srpska historiografija. Pre svega je naglašen kontekst u kojem srpska (racka) milicija dejstvuje, i njen značaj za operacije austrijske vojske.

Drugo poglavlje „Političko-diplomatska situacija i vojne operacije od 1683. do 1691.“ (str. 34-87) prikazuje međunarodni diplomatsko-politički kontekst ratnih operacija u Ugarskoj. Analiza se bavi razvojem ratne tehnike, vojne organizacije, snabdevanja i saniteta. Od posebnog je značaja analiza struktura evropskih armija, njihovih prednosti i ograničenja, pitanja discipline, i limita strategija i taktika karakterističnih za XVII vek. Važan deo poglavlja predstavlja osvrt na epidemiološke, higijenske i sanitetske prilike na teritoriji Ugarske, koje su zajedno nanosile austrijskoj vojsci više gubitaka nego neprijateljske snage. U ovom poglavlju je tok ratnih operacija dat u opštim crtama, kako bi se ponudio uvod u u samu bitku kod Slankamena. Poglavlje hronološki obuhvata period od opsade Beča 1683. do početka austrijskog pohoda iz 1691.

Treće poglavlje (str. 88-139) „Austrijski pohod iz 1691. i bitka kod Slankamena“ donosi detaljan pregled austrijskih ratnih operacija u proleće i leto 1691, i prikaz same bitke kod Slankamena. Poseban osvrt dat je na ratne pripreme srpske milicije tokom proleća 1691, i na izbor podvojskove Jovana Monasterlije. U poglavlju je istaknut trend „uniformisanja“ srpske milicije, odnosno težnja austrijskih vlasti da jasno označi pripadnost podelom ratnih zastava sa obeležjima Habzburgovaca i Svetog rimskog carstva nemačkog naroda. Autor je uočio i da je veliki broj pripadnika srpske milicije u službu stupio tokom proleća 1691, i da oni u službu stupaju već naoružani; oni često dolaze već organizovani u odrede. Istraživanje je pokazalo i da je odnos između regularnih austrijskih jedinica i (neregularnih) odreda srpske milicije bio često protivrečan i ispunjen napetostima, ali i da je uprkos tome između njih dolazilo do korisne saradnje na bojnopolju. Osim toga, Srbi su u austrijskoj vojnoj službi umeli da zaštite svoje interese podnošenjem peticija ili remonstracija, ali i nasilnim putem. Takođe, demonstrirana je i njihova spremnost da zbog nezadovoljstva napuste austrijsku službu i pređu na osmansku stranu. Značajan doprinos predstavljaju likovni prilozi, odnosno karte i planovi na kojima su zabeleženi položaji i logori austrijske i turske vojske u danima koji su prethodili bici, i ilustracijama same bitke koja se vodila na obroncima Fruške gore. Poseban doprinos u ovom poglavlju disertacije je analiza broja učesnika na obe strane, pogotovu uz osvrt na broj, poziciju i učešće srpske milicije u bici kod Slankamena. Prema autorovim opservacijama, ti brojevi (a pogotovu broj poginulih) su znatno manji od onih koji su se navodili u ranijim istraživanjima. Dat je i osvrt na navodnu kompaktnost komande srpske milicije, odnosno ukazano je da istaknuti status koji je historiografija dodelila Monasterliji nije odgovarao stanju na terenu. Pored njega su delovala i dvojica istaknutih komandanata – Antonije Znorić i Pavle Nestorović Deak – koji zbog sticaja okolnosti (rana pogibija odnosno dezerterstvo) nisu pravilno ocenjeni u kasnijoj historiografiji. Njihov odnos je detaljnije razrađen u prethodnjem poglavlju.

Četvrto poglavlje „Posledice i značaj bitke kod Slankamena“ (str. 140-152) obuhvata analizu bitke i njenih posledica. Osim toga, sumarno prikazuje ratne operacije do zaključenja Karlovačkog mira 1699. U poglavlju se detaljnije razrađuje odnos između pojedinih istaknutih komandanata srpske milicije, i kalkulacije austrijskih vojnih vlasti koje nisu bile zadovoljne bliskim vezama Monasterlije i patrijarha Arsenija Crnojevića. Istraživanje je ukazalo da je bečki Ratni savet razmišljao da uzdigne Antonija Znorica kako bi poslužio kao neka vrsta protivteže Crnojeviću i Monasterliji; međutim, planovi su pali u vodu usled Znoriceve pogibije 1695. Na kraju poglavlja je dat prikaz sudbine komandanata austrijske i carske vojske tokom Velikog bečkog rata i njihovog prikaza u historiografiji, a pogotovu princa Ludviga Badenskog, koji je bio glavnokomandujući u bici kod Slankamena.

Šesta celina (str. 153-157) „Zaključna razmatranja“. Autor podseća da su bitkom kod Slankamena 1691. odlučena dva važna pitanja. Prvo, da je panonska nizija je oslobođena turske vlasti, i drugo, da je uspostavljena relativno stabilna granica koju su činile velike reke kao prorodne prepreke. Austrija je nakon Bečkog rata postala važna evropska sila, teritorijalno i na osnovu kriterijuma tog vremena. Postoje mišljenja u historiografiji da prodor Austrije u Panoniju predstavlja zapravo prodor atlantske Evrope u Ugarsku. Austrija donosi evropske vrednosti, shvaćene u kontekstu XVII veka, na teritoriju Ugarske. Poseban izazov za Austriju bilo je, međutim, u XVIII veku, i pitanje njenog prisustva i interesa u Italiji.

5. Ostvareni rezultati i doprinos disertacije

Značaj doktorske disertacije *Bitka kod Slankamena 1691. godine* doktoranda Vladimira Abramovića ogleda se pre svega u iscrpnoj analizi ranije nekorisćene ili parcijalno korišćene građe. Autor je na primeru bitke kod Slankamena podsetio na ograničenja ratne tehnike poznog XVII veka. Nijedna armija nije bila u mogućnosti da neprijatelju nanese fatalan poraz u ratu. Rat nije bilo moguće dobiti samo jednom bitkom. Usled privrednih, transportnih, komunikacionih, sanitetskih i organizacionih uslova, rat se nije mogao voditi u kontinuitetu koji bi doveo do totalnog poraza protivnika. Autor ratove u XVII veku posmatra kao niz redovnih godišnjih ciklusa.

Bitka kod Slankamena 1691. najavila je preraspodelu moći na jugoistoku Evrope u smislu uspostavljanja strateškog ekvilibrijuma.

Najvažniji doprinos disertacije novim uvidima u srpsku ulogu u Velikom bečkom ratu i Habzburškoj monarhiji odnosi se na analizu ratovanja. Srbi su se borili pre svega u okviru "racke" milicije koju su činile lako pokretljiva konjica (husari) i pešadija. Drugi vid bili su stari odredi iz Vojne krajine. Razvijena je operativna saradnja između redovne austrijske vojske i neredovne srpske i ugarske milicije, husara, pandura, hajduka i sličnih formacija. Ta saradnja je

austrijskoj vojsci davala jednu vrstu taktičke fleksibilnosti, dinamike na bojnopolju, koje druge evropske vojske tog doba nisu imale.

Disertacija je omogućila tačniju, objektivniju interpretaciju važnih događaja s kraja XVII veka. Autor je na osnovu građe izneo i pretpostavke o jednom dubljem pokretu balkanskih hrišćana, čija je višeznačnost je podvučena. Autor analizira i krizu legitimiteta osmanske vlasti na Balkanu, ali je ne smatra potpunom.

Na osnovu svega navedenog, smatramo da doktorska disertacija *Bitka kod Slankamena 1691. godine* doktoranda Vladimira Abramovića sadrži sve formalne elemente, i da je važan doprinos fundamentalnim istorijskim istraživanjima epohe za koju se autor opredelio, i da su se stekli svi uslovi za javnu odbranu disertacije.

8. jun 2015.

prof. dr Nikola Samardžić,

redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Jelena Mrgić,

vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

dr Marija Kocić,

naučni saradnik, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Vladan Gavrilović,

vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu